

Brutalnost, hereditarnost i fiziologija: Zaboravljeni hrvatski naturalist Rikard Simeon i njegovi *Jamari*

Autor: Luka Brajković¹

Općenito o piscu

Ime Rikarda Simeona (1911. – 1971.) danas će većini ljudi vjerojatno predstavljati potpunu nepoznanicu. Tek će se u jezikoslovnim, a ponegdje i u književnopovijesnim krugovima, pronaći netko tko će na to ime potvrdno kimnuti glavom.

Rikard Simeon rođen je u Velikoj Barni kraj Bjelovara, a u tom će gradu živjeti sve do 1930. kada seli u Zagreb. Dolaskom u Zagreb Simeon će studirati na Pravnome i na Filozofskome fakultetu, gdje će i doktorirati na rusistici 1957. godine. Radit će kao srednjoškolski profesor i lektor, a 1961. godine doći će na Katedru za ruski jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu gdje će dvije godine prije smrti postati redovnim profesorom.² U području jezikoslovlja za sobom će ostaviti važno djelo *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* u dva velika sveska.

Pored angažmana u polju jezikoslovlja, Rikard Simeon bit će aktivan i u području književnosti i publicistike. Napisat će brojne veće i manje rasprave, članke i recenzije, a njegovo će se ime često pojavljivati i na stranicama vodećih književnih listova poput *Hrvatske revije*, *Savremenika* i drugih.³

1 mag. iur., Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, lukabrajkovic31@gmail.com

2 „Rikard Simeon“, Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje, pristupljeno 2. siječnja 2024., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56005>

3 Simeon, Rikard, *Jamari*, 2. izdanje (Zagreb: Hrvatska narodna prosvjeta, 1945.), 405.

Obrada u znanstveno-stručnoj literaturi

U svoje je vrijeme Simeon bio vrlo aktivan publicist, a njegov je jedini roman *Jamari* (1939.) nagradila i strana književna kritika. Međutim, nakon toga su i pisac i djelo polako pali u zaborav.

U prilog tvrdnji o zaboravljenosti *Jamara* i njihovoga autora mogu se navesti neki podatci iz veoma važnih i poznatih edicija *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (dalje: PSHK) i *Stoljeća hrvatske književnosti* (dalje: SHK). U tim su edicijama ponovno tiskana i uvodnim studijama popraćena djela mnogih Simeonovih suvremenika. Neki se od njih u literaturi povezuju s ožvijenim interesom za naturalističku poetiku⁴ u razdoblju socijalno-regionalne književnosti 1930-ih godina. Tako su u edicijama dobili prostora Ivan Dončević (PSHK, 1975.), Hasan Kikić (PSHK, 1969.) i August Cesarec (PSHK I-II, 1966.; SHK, I-II 2015.) dok za Simeona to nije bio slučaj. Premda se i Simeona dovodi u vezu s naturalizmom. Pored nabrojanih, u edicijama su bili obrađeni još neki pisci koji više ili manje pišu u vrijeme kada i Simeon. Za te se pisce ne može reći da Simeon po važnosti i kvaliteti zaostaje za njihovom pa da Simeona treba izostaviti, a njih uvrstiti. Nekoliko primjera takvih pisaca su Mihovil Pavlek Miškina i Stevan Galogaža (zajedno uz Zlatka Gorjana, Ivu Čaću, Jakova Sekulića i Stjepana Pulišelića; PSHK, 1985.), zatim

4 Misli se na naturalizam u onome smislu kako ga je u svojem spisu *Le Roman expérimental* iz 1880. godine razradio francuski naturalistički prvak Emile Zola. Osnovna obilježja naturalističke književnosti, kako ih je postavio Zola, mogla bi se sažeto svesti na sljedeće točke: I) studija temperamenta, tj. objašnjavanje ljudskoga djelovanja s pomoću fizioloških uzroka, bioloških nagona i instinkta; II) determinističko viđenje stvarnosti u kojoj jedinke nemaju slobodnu volju da se odupru nagonima i sredini; III) utjecaj teorije nasljeđa pri čemu se određene osobine prenose s predaka na potomke; IV) utjecaj sredine na pojedinca kao okvira unutar koje se determinirane jedinke kreću i žive te konačno V) estetika rugobe, odnosno nastojanje da se prikažu i nakazne, fizički i moralno pokvarene jedinke. Više o tome vidjeti u: Zola, Emile, *The Experimental Novel and Other Essays*, (New York: The Cassell Publishing Co., 1893.), 1-57; Saville, Anthony, „Naturalism and the Aesthetic“ u: *Bloom's Modern Critical Views: Emile Zola*, uredio i uvodom popratio Harold Bloom, (Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2004.), 221-243.; Žmegač, Viktor, *Povijesna poetika romana*, (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.), 200-220.; Perović, Stjepan, *Iz radionice velikih majstora: Kako su stvarali književnici II.*, (Zagreb: Školska knjiga, 1958.), 250-271.; Polanšćak, Antun, *Od povjerenja do sumnje: Problemi francuske književnosti*, (Zagreb: Naprijed, 1966.), 116-118., 122-124., Džakula, Branko et. al., *Francuska književnost, svezak III/1* (od 1857. do 1933.), (Sarajevo: „Svjetlost“, 1981.), 103-108. i dr.

Antun Bonifačić (SHK, 1996.) te Marin Bego, Božo Lovrić i Mato Hanžeković (svi u jednoj knjizi uz Josipa Baričevića; PSHK, 1968.).

Tako su *Jamari* spominjani tek ponegdje u malobrojnim književnopovijesnim prikazima. Dubravko Jelčić i Miroslav Šicel daju prostora Simeonovu opusu u svojim *Povijestima hrvatske književnosti*. Međutim, njihova obrada ostaje tek na vrlo općenitoj i sumarnoj razini bez detaljnijeg zadiranja u sadržaj te stilske i poetske odrednice Simeonovog romana. Šicel i Jelčić tako ostaju na načelnim tvrdnjama oko naturalističke obrade koja je postignuta u *Jamarima*, kao i na tvrdnjama naglašene determinističke i biološke teze te prikaza patološki iskrivljenih pojedinaca.⁵ Međutim, takve se tvrdnje ne potvrđuju niti jednim primjerom ili citatom iz romana. *Jamari* će više prostora dobiti kod Krešimira Nemeca i Stanka Koraća u njihovim žanrovskim povijestima koje se bave specifično romanom kao književnom vrstom u određenim razdobljima hrvatske književnosti. Kod Nemeca je to razdoblje od 1900. do 1945. godine, a kod Koraća vrijeme između dvaju ratova, tj. od 1914. do 1941. godine. Korać i Nemeć, kao Šicel i Jelčić, ističu slične tvrdnje o biološkom i društvenom determinizmu, naturalizmu i brutalnosti *Jamara*, ali te tvrdnje ipak potvrđuju (osobito Korać) s nekoliko primjera i citata iz samoga romana.⁶ U *Leksikonu hrvatskih pisaca* Simeon je dobio svoju natuknicu, ali se i ovdje radi tek o sažetoj informaciji u kojoj se uglavnom ponavljaju, dakako u sažetome obliku, tvrdnje koje je ranije iznio Korać.⁷ Naposljetku, Ilija Pejić će, baveći se književnim životom Bjelovara u prvoj polovici XX. stoljeća, spomenuti Simeona i njegov roman. No Pejić također ostaje samo na razini bilježenja pojave unutar kraćega prikaza socijalno orijentirane književnosti

5 Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Drugo, znatno prošireno izdanje, (Zagreb: Naklada Pavičić, 2004.), 424.; Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. - 1941.)*, (Zagreb: Naklada Ljevak, 2009.), 116.

6 Nemeć, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, (Zagreb: Znanje, 1998.) 178.-181.; Korać, Stanko, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. - 1941.*, Drugo izdanje, (Zagreb: August Cesarec, 1975.), 297-305.

7 Nemeć, Krešimir et. al., *Leksikon hrvatskih pisaca*, (Zagreb: Školska knjiga, 2000.), 637.

koja obilježava tridesete godine XX. stoljeća u književnome životu Bjelovara i okolice.⁸ Simeon se začudno ne spominje niti u monografiji koja je u cijelosti posvećena naturalizmu kao književnome pravcu, a posredno se bavi i odjecima naturalizma u književnostima na području bivše Jugoslavije.⁹

Književni prvijenac

U književnost Simeon ulazi kao pisac kraćih pripovijedaka socijalne tematike koje su objedinjene u zbirci pod naslovom *Krvavi kruh* (1932.).¹⁰ U tim se pripovijetkama Simeon bavi važnim i u to vrijeme aktualnim pitanjem raslojavanja hrvatskoga sela.¹¹ Pored toga, u novelama je prikazan i težak život radništva u gradu. Međutim, usprkos tomu što se bavi tada aktualnom problematikom, Simeonov se književni prvijenac ne može ocijeniti kao osobiti uspjeh. Mnoge su od pripovijedaka naočigled tendenciozne, a njihova poruka u skladu s kojom su oblikovane toliko je očigledna da ih to gotovo lišava ikakve estetske kvalitete.¹² Pored toga su pripovijetke opterećene učestalim i patetičnim pripovjedačkim komentarima kojima nedostaje suptilnije umjetničke obrade. Jedna je takva primjerice ova:

„Budućnost? Lijepa će Pahuljica danomice dobivati batine, gladovati će i radat će djecu, provlačit će se kroz bolesti i stariti. Muž će, vjerojatno, naskoro zaglaviti, kako tvrde savremene statistike, u pijanstvu,

8 Pejić, Ilija, *Književni život Bjelovara u prvoj polovici 20. stoljeća*, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, br. 1. 2007., 138.

9 Josimović, Radoslav, *Naturalizam*, (Cetinje: „Obod“, 1967.), 82–83, 195–229.

10 Na samim koricama knjige stoji kako je zbirka objavljena u Zagrebu 1932. godine pa nije jasno zašto Šicel (Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. – 1941.)*, 116, 216) i Jelčić (Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 424) kao godinu izdanja navode 1938. godinu. Godina 1938. navodi se i u *Leksikonu hrvatskih pisaca* (Nemec et. al., *Leksikon hrvatskih pisaca*, 637).

11 Vaupotić, Miroslav, „Književnost između dva rata: Proza“ u: Pavletić, Vlatko (prir.), *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, (Zagreb: Stvarnost, 1965.), 383.

12 Tiskanje zbirke popratilo je kraćom recenzijom Milivoj Magdić u časopisu *Socijalna misao* 15. veljače 1932. godine. Magdić ističe raskorak koji postoji kod Simeona između „misaonoga“ i „oblikovnog“ prevladavanja materijala pri čemu je Simeon, prema Magdićevoj ocjeni, uspješniji u prvo navedenoj kategoriji. Zapaženi materijal, nastavlja dalje Magdić, Simeon nije uspio realizirati u jasan i određen oblik, pa stoga zaključuje kako „(z)bog ove nemogućnosti nije nam realizirani materijal mogao postati umjetnički uvjerljivim“, a je cijela knjiga „zbog te osnovne mane – neuspjela“. Vidjeti: *Socijalna misao*, godina V. br. 1–2. od 15. veljače 1932., 158.

u gladi, u bolesti, bijedi ili pri poslu. (...) Dio djece njihove poumirat će, kako se to vidi iz tablica o mortalitetu proleterske djece.”¹³

Pripovjedač kroz gotovo sve novele čitatelju više govori riječima nego što mu to prikazuje slikama i prizorima. U tomu je smislu zbirka *Krvavi kruh*, zbog skromne umjetničke obrade, ostala na razini književnopovijesnoga podatka, a jedino što se može istaknuti jest to da je ova zbirka poslužila Simeonu kao neka vrsta vježbe za pisanje *Jamara*. To je stoga što će se u *Jamarima*, kao i prije u *Krvavom kruhu*, ponavljati i varirati srodni motivi bijede, nasilja, samoubojstava itd. Dubravko Jelčić i Miroslav Šicel jedni su od rijetkih književnih povjesničara koji ovu zbirku uopće spominju, ali tek kao jednu usputnu i minornu pojavu u hrvatskoj književnosti 30-ih godina XX. stoljeća.¹⁴

Književno-povijesni kontekst

Kada Simeon objavljuje svoje prve književne uratke, hrvatsku književnost obilježava snažniji povratak realističkim stilskim tendencijama. Zapravo se hrvatsku međuratnu književnost, od 1914. do 1941. godine, može uvjetno podijeliti u dvije osnovne linije. Za prvo razdoblje koje se proteže od kraja moderne 1914. godine i pojave pisaca nove generacije kao što su Miroslav Krleža, Tin Ujević, A. B. Šimić i Ulderiko Donadini, pa do 30-ih godina Šicel ističe kako je to razdoblje avangardnih eksperimenata i traženja ekspresionističkih poetoloških izraza.¹⁵

Početak svojevrsne realističke obnove može se smjestiti krajem 1920-ih i u 1930-e godine. Premda, realizam u hrvatskoj književnosti nije prestao početkom moderne 1892. godine, već je nastavio svoju zasebnu egzistenciju i dalje. Krešimir Nemeć takvo prekla-

13 Simeon, Rikard, *Krvavi kruh: novele*, (Zagreb: Izdavačka knjižara A. Čelap, 1932.), 77.

14 Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 424; Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. - 1941.)*, 116.

15 Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. - 1941.)*, 5.

panje realizma s modernističkim tendencijama objašnjava zakašnjelošću realističke stilske formacije u hrvatskoj književnosti u odnosu na europsku.¹⁶ Tako se može reći kako se u 30-im godinama XX. stoljeća nije dogodio nekakav nagli i posve iznenadni povratak realističkim načelima jer ona zapravo, promatrano u kontinuitetu, nisu nikada niti posve iščezla.

U tridesetim godinama nakon teških ratnih stradanja, pa i velike gospodarske krize, ponovno se u prvome planu kao predmet književne obrade našla socijalna tematika. Miroslav Šicel piše kako je povratak socijalnoj tematici u smislu književnoga oblikovanja zahtijevao vraćanje „realističkim stilskim tendencijama, ali s novom literarnom autentičnošću, te u tematskom smislu posebno izraženom socijalnom angažiranošću većine stvaralaca“.¹⁷ Time je došlo do obnove i nadogradnje realizma iz 80-ih i 90-ih godina XIX. stoljeća s modernističkim interesom za psihologiju, tj. sondiranje u unutrašnji svijet i mentalna stanja likova. Riječima Stanka Koraća, hrvatski se roman u razdoblju između dvaju svjetskih ratova razvijao „na baštini realizma i moderne, jer realistički roman donosi smisao za činjenicu, a modernistički interes za psihološke sadržaje“.¹⁸ Krešimir Nemeć piše kako je krajem 20-ih i kroz tridesete godine realistički roman ponovno dobio na aktualnosti, ostavljajući po strani irealno i fantastično, a hvatajući se u koštac s raznim oblicima društvenog života kao što su međuljudski odnosi u brojnim sferama poput obitelji, radnog kolektiva ili političkih grupacija.¹⁹

16 Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 14. Na istoj liniji stoji i mišljenje koje je desetak godina prije Nemeć iskazao Aleksandar Flaker: „U vrijeme kada se realizam u evropskim razvijenim književnostima već dezintegriira, u hrvatskoj se književnosti on tek konstituira u razvijenu stilsku formaciju. Tako početak periode realizma u hrvatskoj književnosti obilježujemo Kumičićevim djelom koje nastaje na temelju naturalističkog (zolaističkog) programa (*Olga i Lina*, 1881), a samo desetljeće kasnije Leskovarove pripovijesti nose u sebi impresionističke postupke i svrstavaju se već među djela moderne hrvatske književnosti, iako su genetski vezane za realistički Turgenjevlev model“. Vidjeti: Flaker, Aleksandar, *Stilske formacije*, 2. izdanje (Zagreb: SNL), 164.

17 Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. – 1941.)*, 159.

18 Korać, Stanko, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, Drugo izdanje, (Zagreb: August Cesarec, 1975.) 47.

19 Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 104.

Također, Šicel ističe kako se hrvatski pisci 1930-ih godina „zavrtavaju u vlastite nacionalne (društvene i političke) okvire naglašavanjem regionalne tematike“.²⁰ Moglo bi se reći isto onako kao što je ranije bio slučaj u razdoblju realizma gdje su primjerice Ante Kovačić (*U registraturi*) i Ksaver Šandor Gjalski (zbirka novela *Pod starim krovovima*) pisali o Hrvatskome zagorju, Vjenceslav Novak o rodnome Senju (*Posljednji Stipančići*, *Pod Nehajem* i dr.), Josip Kozarac o Slavoniji (*Mrtvi kapitali*, *Među svjetlom i tminom*, *Slavonska šuma* i dr.), a Evgenij Kumičić o Istri i Primorju (*Jelkin bosiljak*, *Sirota*, *Začuđeni svatovi* i dr.).

Književna djelatnost Rikarda Simeona uklapa se u tadašnja strujanja. U Simeonovu slučaju to je bavljenje socijalnim problemima rodno-ga Bjelovara i njegove okolice. S obzirom na to da je jezik važan dio identiteta određene sredine, tako ne treba čuditi da je, u duhu regionalizma, Simeon u prvome izdanju *Jamara* dijaloge pisao dijalektom.²¹ U tom užem kontekstu književnoga života Bjelovara, piše Pejić, čitava se socijalna problematika iz 30-ih godina mogla najbolje prikazati u većim književnim formama kao što je roman, a što je za posljedicu imalo zapostavljanje lirskoga izraza i poezije.²² Ovim razdobljem u bjelovarskome književnome krugu dominiraju seoski romani i seoske pripovijesti kao što su, uz već spomenuti Simeonov roman, romani *Horvatova kći* (1935.) i *Propast* (1936.) Ivana Dončevića.²³ Uz Simeona i Dončevića socijalnu književnost 30-ih godina bjelovarskoga književnoga života također obilježavaju svojim pričama, pjesmama i novelama pisci seljaci poput Mihovila Pavleka Miškine i Mare Matočec.²⁴

20 Šicel, Miroslav, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, (Zagreb: Školska knjiga, 1997.), 176.

21 Miroslav Šicel piše: „Sasvim je razumljivo da je, kad je riječ o većini ostalih pisaca koji se upuštaju u spomenute teme sa seoskom ili provincijskom problematikom (op. a. 30-ih godina XX. stoljeća) – i njezina realizacija zahtijeva i realističku metodu interpretacije, što pretpostavlja fabularni tip pripovijetke ili romana, a zatim i karakterizaciju junaka govorom sredine kojoj pripadaju: **unošenjem dijalektalnih elemenata u književni jezik** (op. istaknuo autor) te uopće stilizacijom govora pojedinih likova (...) započinje i jezično-stilsko obogaćivanje klasično-realističkog tipa proze.“ Vidjeti: Isto, 183.

22 Pejić, Ilija, *Književni život Bjelovara u prvoj polovici 20. stoljeća*, 138.

23 Isto.

24 Isto, 139.

Budući da se hrvatska proza ovoga razdoblja ponovno okreće socijalnoj tematici i prikazu teškoga suvremenoga života kako u gradu tako i na selu, razumljivo je da se kao posljedica te pojave oživljava interes za nagonско, za ono biološko što upravlja ljudima. A upravo su to oni aspekti života koje naturalizam uzima pod svoje okrilje i temeljito ih književno obrađuje.

Kako je primijetio Aleksandar Flaker 1930-ih u hrvatskoj se književnosti obnavlja zanimanje za Zolu i naturalizam, a to je vidljivo po tome što recimo August Cesarec 1934. godine prevodi Zolin roman *Rad (Travail, 1901.)*, dok Vjekoslav Pavešić i Ivan Goran Kovačić 1940. godine prevode Zolinu *Jazbinu (L'Assommoir, 1877.)*.²⁵ Također, Ivo Hergušić u tom razdoblju prevodi na hrvatski jezik Zolin roman *Zemlja (La terre, 1887.)*.

Nepovoljno društveno i gospodarsko stanje, kako ističe Korać, dovelo je do toga da su čovjeku oduzeta i sloboda i dostojanstvo pa on zbog gologa preživljavanja mora svoju moralnu stranu nužno podčiniti „zahtjevima biološkoga egzistiranja“.²⁶ To znači da se i u svijet književnih likova uselila „jedna biološka razarajuća sila koja služi tome da se likovi iznutra razaraju posredstvom seksa i alkohola“.²⁷ Nemeć zato piše kako takvoj svakodnevici odgovara „brutalna transkripcija gole zbilje, dokumentaristička prodornost (...) hladna distanca, akumuliranje činjenica (...) i, nerijetko, modeliranje po pravilima naturalističke doktrine“.²⁸ Tek u ovome književnome razdoblju, prema mišljenju Krešimira Nemeca, nakon pokušaja Evgenija Kumičića u XIX. stoljeću i eksperimenata Josipa Kosora, u hrvatski roman prvi put uspješno ulaze naturalistička načela od kojih je najistaknutije načelo biološkoga determinizma.²⁹

²⁵ Flaker, *Stilske formacije*, 279.

²⁶ Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, 492.

²⁷ Isto, 489–490.

²⁸ Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 105.

²⁹ Isto; vidjeti i: Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, 208.

Od romana hrvatske međuratne književnosti u stručnoj literaturi postoje djelomične sličnosti, ali i djelomična odstupanja o tome koji se od tih romana mogu tipološki označiti kao naturalistički. Stanko Korać tako navodi kao „romane s naturalističkim crtama“, uz *Jamare* Rikarda Simeona, još i *Propast* Ivana Dončevića te *Bukve* Hasana Kikića iz 1938. godine.³⁰ Krešimir Nemeć, uz *Jamare* i *Bukve*, kao romane u kojima dolaze do izražaja naturalistička načela, navodi još primjerice Dončeviću *Horvatovu kći*, *Zlatnog mladića* i *njegove žrtve* Augusta Cesarca iz 1927./28. godine te *Zalutale duše* Tomislava Švacova (pseudonim: Lav Lović) iz 1926. godine.³¹

Prvo izdanje *Jamara* i reakcije na njega

Roman *Jamari* Simeon će kao knjigu objaviti 1939. godine (drugo i cjelovito izdanje 1945.). Iako, roman će u najvećem dijelu već biti objavljen fragmentarno u različitim književnim listovima kao što su *Hrvatska revija*, *Savremenik* i *Književnik*.³² Objava romana popraćena je u 96. broju tjednika *Hrvatsko jedinstvo* objavljenom 12. kolovoza 1939. s kraćom pohvalnom recenzijom. Nepotpisani recenzent kaže: „Taj roman pobudio je velik interes kod čitalačke javnosti već po fragmentima koji su bili objavljeni u najuglednijima zagrebačkim književnim listovima (...) Rikard Simeon dokazao je da temeljito poznaje seljački život, običaje i način mišljenja.“³³ Nadalje, recenzent ističe kako će ovaj roman biti koristan svima onima koji se zanimaju za stvarnost seoskoga života koji se „kako je to Simeon pokazao, vrlo razlikuje od romantičnih predodžaba što ih imade jedan dio inteligencije“.³⁴ Recenzent zaključuje kako roman

30 Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. - 1941.*, 504.

31 Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 105.

32 Kada je riječ o samome naslovu romana, čini se kako *Jamari* nisu bili prva i jedina Simeonova opcija. Listajući XXVI. godište časopisa *Savremenik* iz 1937. godine, u kojem je objavljeno jedno od posljednjih poglavlja romana naslovljeno „Zadnja nedjelja“, može se zapaziti navod koji stoji na samome kraju: „Iz romana *U brlogu*“, vidjeti: Perковиć, Luka (ur.), *Savremenik: mjesečnik Društva hrvatskih književnika*, 1937., godište XXVI., 190.

33 *Hrvatsko jedinstvo: tjednik za politiku, kulturu, socijalna i gospodarska pitanja*, Godina III., broj 96, 12. kolovoza 1939., 5.

34 Isto.

Jamari „umjetnički spada zacijelo među najbolje što je u našoj literaturi napisano o životu hrvatskoga sela“.³⁵ Suprotnoga je mišljenja, navodi Korać, bio Emil Štampar u svojoj recenziji u časopisu *Savremenik* zamjerajući Simeonu neuvjerljivosti pojedinih dijelova, kao i slabu povezanost dijelova s cjelinom te okvirnu strukturu.³⁶

Zbog zahtjeva nakladnika 1. izdanje *Jamara* izašlo je okrnjeno i skraćeno za pojedina poglavlja. Iste godine kada je objavljeno, na prijedlog većine priznatih književnih kritičara, djelo je nagrađeno kao najbolji roman za 1939. godinu.³⁷ Neki od važnijih romana objavljenih iste godine su: *Natopljene brazde* Grgura Karlovčana, *Rascvjetana trešnja* Mile Budaka, *Rakovac u Vinovrhu* Stjepana Mihalića, *Bartol i Bara* Antona Matasovića, *Buđenje* Zlatka Milkovića, *Galijoti* Bartula (Bare) Poparića, *Ničija zemlja* Marijana Filipovića i *Mejrina krv* Mate Oriskovića.³⁸

Nakon 2. izdanja, pomalo začudno, djelo kod kritike neće naići na razumijevanje tako da će se 1945. godine Rikard Simeon zauvijek oprostiti od književne djelatnosti.³⁹

Naturalistička obilježja u romanu

U Simeonovim *Jamarima* izrazito su naglašena sva osnovna obilježja naturalizma u zolijanskome smislu: utjecaj sredine, hereditarnost, determinizam, fiziologija i estetika rugobe. Navedenim redoslijedom ta će se naturalistička obilježja potkrijepiti primjerima iz romana te dovesti u vezu s nekim drugim piscima, hrvatskim i stranim, u čijim se djelima u ovoj ili onoj mjeri odražava naturalistička poetika.

³⁵ Isto.

³⁶ Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, 305.

³⁷ Simeon, *Jamari*, 407.

³⁸ Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 299.

³⁹ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 424.

Utjecaj sredine

Kao poprište zbivanja Simeon je odabrao Stupovaču Donju, „zabitn(o) sel(o) blatnjske županije“.⁴⁰ Pored Stupovače, Simeon svojega glavnog lika Andriju Kopričana provodi kroz županijski grad Blatanj te Zagreb. Simeon se, prema tome, u svojem romanu bavi socijalnom tematikom ponajprije sela, ali se dotiče i problema grada kao što je ne pretjerano uspješno činio i u zbirci *Krvavi kruh*. Što se tiče regionalizma, u prilog toj tvrdnji idu toponimi koji se pojavljuju u romanu. Ako se za početnu točku uzme Veliku Barnu kraj Bjelovara, kao Simeonovo rodno mjesto, tada se uviđa da se mnoga mjesta radnje nalaze u relativnoj blizini od 10-ak do 40-ak kilometara udaljenosti. Osim toga, za neka mjesta u romanu Simeon koristi nazive stvarnih mjesta iz rodnoga mu kraja. To je slučaj za Stupovaču (u romanu *Stupovača donja*), Budrovac (u romanu opis Budrovačkoga sajmišta) i mjesta Velika i Mala Jasnovača (u romanu *Jasnovača* gdje jedan od likova odlazi s prijateljima na zabavu).

Geografski položaj Stupovače Donje i jamarskoga kraja, koji za posljedicu ima i mentalitet njegovih žitelja, Simeon opisuje naturalističkom metodom.⁴¹ Evo kako taj kraj izgleda:

„Selo Stupovača Donja, smješteno u kotlini, punoj jama i smrdljivih baruština, baš kao da se zavalilo u najdublji glib, spadalo je – a spada, razumije se, i danas – među najzabitnija i najzaostaliya sela u Hrvat-

40 Simeon, *Jamari*, 7.

41 Naturalističke opise mjesta karakteriziraju minuciozni potezi pera koji široko zahvaćaju u prizor, obraćajući veliku pozornost na detalje, nastojeći što vjernije naslikati scenu sa svim njezinim vizualnim i ostalim osjetilnim doživljajima. Jedan takav opis, onaj Budrovačkoga sajmišta, daje Simeon u ovome romanu: „Crnozeleno lokve, pune usmrđjele i ustajale đubrenice, s vrha bijele i usirene, širile su smrad po čitavom sajmištu, osobito kad je odnekud natrčalo krdo neobuzdane ždrebađi ili kada su narvle svinje, pomno oprane i iščetkane, da se provaljaju i narokću od užitka što se riješile čistoće. Potoci stočne mokraće protjecali su ledinom, razlijevali se po udubinama i jarcima, a raskvašena, promočena balega plivala je povrh tekućine“. Vidjeti: Simeon, *Jamari*, 104. Sličan naturalistički opis sajma donosi i Hasan Kikić u svojem romanu *Bukve*: „Vrije u zraku i vonja po loju, i miriše po prženoj džigerici i luku, smrdi po mokraći i balegi i po jarečijoj prčevini (...) Tele bleči, konj rže, jare mekeče, harmonikaš se krevelji, u zraku pjevaju vašarski srokovi i sokovi, i sunce i vonjevi, i sparno je, i smrde znojjevi, i isparene mokraće i skorjele zahodske izmetine“ (cit. prema Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 181). Vidjeti i opis stoke na poljoprivrednome sajmu u Flaubertovoj *Gospođi Bovary* iz 1857. godine. (Flaubert, Gustave, *Gospođa Bovary*, Zagreb: ABC naklada, 2003.), 148–149.

skoj. (...) Pa i nije čitava ta kotlina nego velika, blatna jama. A i svako se od tih sela, ako se gleda odozgo, s bregova što okružuju tu kotlinu, nalazi duboku na dnu uvale, baš kao da se svako odsklizalo blatnom kosinom brijega i spuzlo na dno jame...“⁴²

Zbog samoga položaja Stupovače, koji joj ne dozvoljava intenzivniju povezanost s okolinom i slijedom toga prodor novih ideja, njezini su stanovnici potpuno izolirani od svijeta. Mnogi od njih nisu nikada nogom kročili izvan svojega sela, a čak ni seoski starci gotovo da ništa nisu znali o životu izvan jamarskoga kraja. Simeon kaže:

„Po njima, mogao je propasti sav ostali svijet, oni ne bi ni opazili toga! (...) Tu su živjeli, odijeljeni od ostalih krajeva, kao zaseban, svoj svijet, sa svojim shvaćanjima i sa svojim posebnim načinom života, naslijeđenim još od praotaca. Baš kao da im je sva sreća i bila u tome da se čitavoga svog vijeka ne miču nikamo s mjesta gdje su se rodili, i da žive onako kako su živjeli i njihovi djedovi.“⁴³

Ocrtavanje jedne hermetički zatvorene sredine koja uobličava običaje i mentalitet stanovništva nije rijedak slučaj u realističko-naturalističkoj književnosti. I to kako hrvatskoj tako i svjetskoj. Kao jedan primjer iz svjetske književnosti može se uzeti roman *Béatrix* (1839.) francuskoga romanopisca Honorea de Balzaca, koji često u djelima u kojima se bavi životom u provinciji ili na selu daje uvodnu geografsko-sociološku studiju.⁴⁴ Sličnu sliku seoske, vrlo ograničene sredine daje i Zola u svojem romanu *Zemlja*, o kojem će još biti riječi. Što se tiče hrvatske književnosti, kao do-

42 Simeon, *Jamari*, 37–38.

43 Isto, 38.

44 Evo primjera iz spomenutoga romana: „U Francuskoj, a naročito u Bretanji, ima još i danas nekoliko gradova koji stoje potpuno izvan socijalnog pokreta koji XIX. vijeku daje njegovu fizionomiju. U nedostatku živih i stalnih veza s Parizom, a jedva vezani kakvim rdavim putom za kotarsko ili oblasno mjesto od kojih zavise, ovi gradovi slušaju ili gledaju kako nova civilizacija prolazi kao neka kazališna igra; oni se tome čude, ali ne pljeskaju rukama na to; i, bilo da je se boje ili da joj se rugaju, oni ostaju vjerni starim običajima čije obilježje još nose (...)“ Vidjeti: Balzac, Honore de, *Slike iz privatnog života*, Druga knjiga, Odabrana djela Honorea de Balzaca (Rijeka: Otokar Keršovani, 1961.), 9–15. Povodeći se za Saint-Hilaireovom teorijom o utjecaju okoline na jedinku, Balzac nastoji što detaljnije opisati uvjete i sredinu (zgrade, prirodu, običaje, jezik, društvene konvencije) u kojoj se njegovi likovi kreću jer je to bitna pretpostavka za njihovo razumijevanje. Balzacovi iscrpni opisi nemaju samostalan karakter nego stoje u službi karakterizacije likova. Više vidjeti u: Šafranek, Ingrid, *Bijela tinta: Studije i ogledi iz francuske književnosti*, (Zagreb: Litteris, 2013.), 150–151., 160–161.

bra usporedba s jamarskim življem mogli bi se navesti, premda su mnogo grotesknije ocrtni, Kovačićevi stanovnici Žabljih lokava iz nedovršena romana *Medju žabari*.⁴⁵

Sredina je u Simeonovome romanu, bilo gradska bilo seoska, oslikana izrazito crnim bojama, što je i odgovaralo tadašnjem teškom gospodarskom i društvenom stanju u Hrvatskoj. Mračnu sliku jednog društva u kojem nema pozitivnih likova kao ni u *Jamarima* donosi i August Cesarec u svojem romanu *Zlatni mladić i njegove žrtve*. Prosperov piše kako je u tomu romanu svijet obitelji Smuđ „vivisciran naturalističkom tehnikom“.⁴⁶ Zbog dokumentarnog pristupa i objektivističke vizure Simeona se može svrstati među pisce neorealističkoga usmjerenja. Za takve pisce Nemeć kaže kako su htjeli biti „triježni svjedoci i tumači svoga vremena“.⁴⁷

Hereditarnost

Roman *Jamari* ima u središtu obitelj Kopričan pri čemu se spominju još i neke druge obitelji, ali se zapravo jedino na ovoj može dovoljno dobro pokazati postojanje teorije nasljeđa.

Obitelj Kopričan vuče svoje korijene iz Like kada se jedan od njih, o kojemu se nije previše znalo, doselio u Stupovaču Donju i počeo raditi na imanju bogatoga gazde.⁴⁸ Ženidbom s kćeri bogatoga seljaka Kopričan je polako počeo sve više širiti i podizati svoje imanje.⁴⁹ Čini se kako je u obitelji postojalo neko genetsko opterećenje, premda to Simeon neposredno i medicinski ne objaš-

45 „Boravio sam među žabarima, to jest u njihovu najplemenitijem varošu. Po današnjem zemljopisnom poimanju, dok već svako lomotalo i mahitalo drži, da je pozvano mjeriti međe domovine, negdje nedaleko od granice, u kotlini gorja i vrleti, prostire se taj grad. Vanjštinom varoš, nutrinjom selo (...). Premda rijetki žabar, osim Izrajilova puka, koga je u varošu bila silesija, jedva je prevalio koju milju van stobora rodnoga grada (...)“ Vidjeti: Kovačić, Ante, *Djela I.*, (Zagreb: Zora, 1950.), 239.

46 Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti*, Svezak III., (Split: Marjan tisak, 2004.), 12.

47 Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 103.

48 Simeon, *Jamari*, 15.

49 Isto, 20.

njava kako je to Zola znao činiti u svojim djelima.⁵⁰ Tako se jedan od Kopričana koji je otišao u grad i izgubio posao

„u ogorčenju i bijesu, naljoskao rakije i, još iste noći načinio grdan pokolj u kući. Suluda izvukoše ga napolje, a sudbena komisija nađe na podu zakrvavljen dugi kuhinjski nož i isprebacane krvave lešine žene i djece, s rasječnim vratovima. (...) poslije godinu-dvije tamnovanja sam se objesio o svoj hlačnjak“.⁵¹

Što se tiče grane obitelji koja je ostala na selu, ni tu nije situacija bila mnogo bolja jer su se oni, kako su odrastali, sve više odavali pijanstvu, razvratu i rasipništvu dok ne bi spiskali svu imovinu.⁵²

Povijest obitelji prikazana je tek u nekoliko osnovnih crta. Simeon nije previše detaljno karakterizirao prvoga Kopričana, kao što je Zola Adelaidu Fuque čija se manija dalje širi na *Rougoun-Macquartove*, pa to otežava analizu i praćenje kako bi se neka osobina mogla manifestirati u nadolazećim generacijama. Međutim, pornijim čitanjem romana ipak se dade uočiti nekoliko nasljednih opterećenja urezanih u obiteljsko stablo, a za koja Simeon daje više nego dovoljno materijala: agresivnost, sklonost nasilju i alkoholizam.

Za svakog bi se od članova obitelji, oca Luku i majku Kopričanku, sinove Andriju i Franju te kćer Milku, dalo pokazati neku vrstu nasljednoga opterećenja, ali bi to zauzelo previše prostora pa je dovoljno zadržati se na primjeru nasilnosti Luke i njegova sina Andrije.

Kada se zapodjenula svađa između Luke i Mijata Jaića, Luka je, kao osvetu, uhvatio Mijatova sina Adama, dječaka od 12 do 13

50 Evo jednog takvog primjera: „Kod Ursule, naprotiv, bila je veća i moralna i fizička sličnost s mladom ženom; samo, sirota mala, rođena kao drugo dete, kad su Adelaidine nežnosti bile jače od mirne Makarove ljubavi, izgleda da je sa svojim polom primila dublji otisak temperamenta svoje majke. U njoj nije bilo stapanja dve prirode, već je jedna bila povrh druge, izvanredno bliska povezanost“. Vidjeti: Zola, Emil, *Uspon Rugonovih*, (Beograd: Izdavačko preduzeće „RAD“, 1976.), 68.

51 Simeon, *Jamari*, 21.

52 Isto, 21–22.

godina i „isprebijao ga namrtvo, polomio mu nogu i pretukao obje ruke, ukratko, svega ga unakazio“.⁵³ Kada je zbog toga i Mijatove smrti postao omražen u selu, odao se alkoholu. Pijan bi dolazio kući, a kada bi mu žena nešto prigovorila, stao bi ju tući i nazivati pogrđnim imenima. Udarao bi je šakama po glavi i leđima, gušio je i udarao u trbuh urlajući „Crkni, beštijo! Mrcino, krepaj! Ne ćeš me više žderati, kobilo iskvarena! Došao je i tebi sudnji dan!“⁵⁴ Ništa manje obazriv nije bio ni prema svojoj djeci.

Od oca je Andrija naslijedio sklonost nasilnim ispadima. Tako će, kao što je Luka njegovu majku, Andrija tući svoju prvu ženu „nemilice nekoliko dana zaredom, prestajući samo na časove da malo odahne i da se odmori“.⁵⁵ Tući će i svoju drugu suprugu „bez prekida sve dok se nije smračilo“.⁵⁶ Jednako kao što je Luka svojoj ženi znao izgovarati grube riječi tako će isto činiti i Andrija: „Pazi ti šta laješ – zaviče on, – da ne bi kupila krvave zube? Takva droljetina! Jalovica jedna odurna! Izjalovljena kobiletina.“⁵⁷

Osim Zole i njegova ciklusa, kao i Huysmansovog romana *Uz dlaku* (*A rebours*, 1884.)⁵⁸, utjecaj teorije nasljeđa može se pronaći i u djelima hrvatskih pisaca iz različitih književnih razdoblja. Senjanin Vjenceslav Novak u svoja je djela unio nešto evolucionističkih shvaćanja, a o tome govori i sâm u jednome tekstu iz 1900. godine.⁵⁹ Novak je 1906. godine objavio *Tita Dorčića*, a to je riječima Prosperov Novaka „roman s tezom koja je derivirana iz aktualnog

53 Isto, 34.

54 Isto, 102.

55 Isto, 246.

56 Isto, 352.

57 Isto, 251.

58 „Zbog neobičnog fenomena atavizma, taj posljednji potomak sličio je na davnog pretka, na miljenika vojvode D'Epérona, imao je istu onu šiljatu bradu, iznimno blijedoplavu, i dvosmislen izraz lica, u isti mah i umoran i iskričav.“ V. Huysmans, Joris-Karl, *Uz dlaku*, (Zagreb: Naklada Jurčić, 2005.), 8. Naturalistička metoda, pesimizam i precizno opisivanje najružnijih detalja obilježavaju ranije Huysmansove radove dok će se autor poslije više orijentirati prema simbolizmu i misticizmu. Više u: Džakula et. al., *Francuska književnost*, 116–117.

59 Frangeš, Ivo i Živančević, Milorad, *Povijest hrvatske književnost IV. Ilirizam i realizam*, (Zagreb: Liber-Mladost, 1975.), 297.

darvinizma i nauka o determiniranosti čovjekova društvenog uspona“.⁶⁰ Novak postavlja osnovnu tezu kako bi svatko trebao ostati unutar svoje sredine, ponajviše obitelji, a da svaki pokušaj kojim bi se to htjelo promijeniti mora imati tragičan i neuspješan ishod. Zato i Tito Dorčić kojega otac, po zanimanju i obiteljskoj tradiciji ribar, šalje u grad baš kako mu sin ne bi nastavio obiteljsku tradiciju zapada u alkoholizam i završava živčanim slomom.⁶¹ Nemeč istiće kako se Novak ovim romanom znatnije, za razliku od Kumičića, približio Zolinu naturalizmu jer je težio tomu da mu roman bude u suglasju sa spoznajama do kojih je došla moderna znanost, a koja je čovjeka i njegov život promatrala „kao rezultantu različitih determinističkih čimbenika“.⁶² Nemeč, nadalje, pronalazi teoriju nasljeđa i u *Đuki Begoviću* Ivana Kozarca objavljenom 1911. godine u kojemu se govori o „gnjiljoj krvi“, a također je i samo ponašanje glavnoga lika određeno fiziologijom i nagonima.⁶³ Zanimljivo je primijetiti kako je ova odrednica naturalističke književnosti došla do izražaja u oba romana (Novakovom i Kozarčevom) koja, barem po godini nastanka i objavljivanja, ne pripadaju realističkoj stilskoj formaciji, već su duboko u razdoblju moderne. Od Simeonovih suvremenika naznake biološke determiniranosti mogu se pronaći u spomenutom romanu *Propast* Ivana Dončevića koji se bavi sudbinom obitelji Mraović od preseljenja iz Krbave na sjever Hrvatske 1493. godine, pa do smrti posljednjega njezina člana i ujedno glavnoga lika lugara Tome Mraovića.⁶⁴

60 Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti*, Svezak II., (Split: Marjan tisak, 2004.), 132.

61 Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća: Knjiga II. Realizam*, (Zagreb: Naklada Ljevak, 2005.), 211.

62 Nemeč, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, (Zagreb: Znanje, 1994.), 233.

63 Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 52.

64 Stanko Korać drži da je povezanost ovoga romana s naturalizmom slaba zbog toga što je cjelokupna društvena zbilja pala u drugi plan iza priče o odnosima lugara i njegove žene, pa „joj nedostaje šira društveno-biološka determiniranost na kojoj se naturalizam razvio i kao stil i kao doktrina“. Društvena stvarnost u romanu, nastavlja dalje, tek je prividna i blijeda pozadina, a „biološka determinanta više je vidljiva u slučajnim ekscesima negoli kao određena zakonitost iz koje se ne može izaći“. Vidjeti: Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. - 1941.*, 205.

Hereditarnost, dakako, ne karakterizira samo naturalističku književnost. Primjerice, likovi Edgara Allana Poea također su često opterećeni temperamentom i živčanim rastrojstvom koje svoje korijene vuče još od njihovih predaka. To je recimo slučaj u dvjema kratkim pričama objavljenima 1839. godine *The Fall of the House of Usher* i *William Wilson*. Rastrojenost, uzburkana krv i „nervi“ nadvičaju se upravo tragično i nad generacijama Krležinih Glembajeva (npr. Leone, Laura Lenbach) srozavajući ih do najdubljih očajanja i tragičnih svršetaka. Spomen hereditarnosti može naći čak i u Thackerayevom *Vanity fairu* iz 1848. godine.⁶⁵ Razlika je, međutim, u tome što kod Krleže i Poea primjerice fiziologija i hereditarnost imaju više estetsku funkciju u razvoju sižejne napetosti i reljefnosti likova. Kod njih one nisu dio apriorno postavljenoga sustava kao što je to kod naturalista.

Determinizam

Pokazano je *supra* kako u svijetu „jamarske kotline“ vladaju zakoni sredine i zakoni nasljeđa koji oblikuju život njezinih žitelja i usmjeravaju ga uvijek u jednom te istome pravcu. No pored tih dviju determinanti u ovome svijetu vlada i „udes“ kojemu nitko ne može umaknuti. Najbolje se to može ilustrirati na primjeru Andrije Kopričana.

Živeći teškim i mučnim životom Andrija se znao u sebi buniti, pokušavajući na neki način izbjeći sudbini koja mu unaprijed bijaše zadana. Čak je tri puta odlazio iz Stupovače, jednom je bio i prognan od žandara, bježeći u grad gdje se nadao barem malo ljepšem životu. Ipak, kako nas Simeon obavještava već na prvim stranicama romana, Andrija „(s)vome udesu ionako ne će pobjeći“.⁶⁶ Zato se nakon novih razočaranja vraćao u Stupovaču, svaki put sve

65 Thackeray, William Makepeace, *Sajam taštine: roman bez junaka*, (Zagreb: Globus media, 2004.), 100.

66 Simeon, *Jamari*, 8.

više slomljen, a „izbavivši se od jednoga zla, zapadao je u drugo, gore i veće, dok se naposljetku nije dokraja slomio“.67 Na kraju je umro sam i ostavljen od svih.68

Andrija Kopričan reprezentativan je primjer likova iz naturalističkih romana. Lik koji nema slobodnu volju i koji zapravo kroz čitav roman ostaje jadan i bijedan, kakav je bio i na početku, bez najmanje mogućnosti da se ikada odupre svome „udesu“. Niti čitava obitelj Kopričan nije bila iznimka od toga pravila jer ni oni „svome zlom udesu ne mogahu pobjeći“.69 Razloge istovjetnosti likova od početka do kraja u naturalističkim djelima Korać pronalazi u naturalističkome vjerovanju kako postoje elementarni biološki zakoni koji imaju univerzalno važenje. Osim bioloških, ističe dalje Korać, univerzalno važenje obilježava i društvene zakone jer i društvene forme imaju svoj definitivni oblik.70

Simeon je, u tomu smislu, dosljedno razradio sudbinu i razvoj svojih likova kako je to od njega zahtijevala naturalistička poetika kojoj je odlučio podvrgnuti svoj roman. Sve je unaprijed određeno, kako pojedinačne, tako i kolektivne sudbine svih stanovnika jamarskoga kraja.

Jamari ne predstavljaju veliku inovaciju kada se govori o motivu pojedinaca koji se bore s okolinom iz koje ne mogu pobjeći. Takve su recimo Zoline Gervaise Macquart iz romana *Jazbina* ili Pauline Quenu iz *Radosti življenja* (*La joie de vivre*, 1884.). Takvi su i članovi obitelji Malavoglia iz istoimenoga romana (1881.) talijanskoga verističkoga pisca Giovannija Verge. Iz hrvatske se književnosti može navesti primjer Đure Andrijaševića iz ponajboljeg modernističkog romana *Bijeg* (1909.) Milutina Cihlara Nehajeva i već spomenuti

67 Isto, 9.

68 Isto, 403.

69 Isto, 21.

70 Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. - 1941.*, 303.

Tito Dorčić Vjenceslava Novaka. Isto se tako mogu istaknuti tragi-komični likovi iz opusa Slavka Kolara od kojih se ovdje kao primjer izdvaja sirotu Janicu Godinić iz novele *Breza* (1928.) kojoj nemilosrdna sredina i još nemilosrdnija priroda nisu dopustili da preživi. Miroslav Šicel piše kako je Kolar seosku sredinu znao ocrtavati i vrlo oštrim naturalističkim potezima, a likovi poput spomenute Janice spadaju u tragične junake koji ne „čine samo sastavni dio jedne sredine ili ambijenta (...) već se cjelovitošću i tragičnošću svoje ličnosti nameću u prvi plan prerastajući okvire vremena u koje su ukomponirani“.⁷¹ Socijalnim su odnosima, drži Šicel, determinirani i Cesarčevi junaci u *Zlatnome mladiću*.⁷² Svijetom Bosne i njezinim „izgladnjeli(m) kasaba(ma)“ bavi se prema Prosperov Novaku, u duhu Zolinih naturalističkih proza, Hasan Kikić u romanima *Ho-Ruk* (1936.) i *Bukve* gdje daje sliku pobune radnika u kojima se kao glavni junak pojavljuje kolektiv.⁷³ U tom svojem pothvatu, smatra Nemeč, Kikić se drži jedino društvenih i bioloških zakona bez da vodi računa o „logici individuuma“.⁷⁴ Stanko Korać ističe kako, premda polazi od naturalističkoga shvaćanja čovjeka, Hasan Kikić nije uvijek dosljedni naturalist nego da je riječ o fragmentiranome naturalizmu koji se ne razvija na širim i većim cjelinama.⁷⁵ Miroslav Vaupotić, pišući o romanu *Ho-ruk*, utvrđuje kako je taj Kikićev roman „zapravo skup mnogih realističkih i naturalističkih fragmenata, vezanih doduše jednom osnovnom niti, ali toliko u detaljima samostalnih, da se posebni odlomci mogu čitati izolirano“.⁷⁶

71 Kolar, Slavko, *Prípovijesti. Autobiografija*, priredio Miroslav Šicel, Pet stoljeća hrvatske književnosti, (Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1964.), 14.

72 Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. – 1941.)*, 93. U tom je romanu, piše Nemeč, Cesarec „sljedbenik naturalističke doktrine i prakse“ (Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 127.). Glavni lik romana Pankrac, kako ističe Korać, naturalistički je vulgaran i moralno deformiran. To je lik kojemu nedostaje emotivna kultura, a njegov je život određen pukim mehaničkim elementima, pa se on svada, juri za ženama i sl. bez ljubavi, misli i emocija. Vidjeti: Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, 134.

73 Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, Svezak II., 272. Vidjeti i: Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987.), 315.

74 Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 182.

75 Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, 239.

76 Citirano prema: Isto, 382.

Fiziologija

U *Jamarima*, može se slobodno reći, nagon je glavni i jedini pokretač svih likova. Na nekoliko mjesta Simeon donosi prizore u kojima likovi djeluju vođeni i čvrsto vezani isključivo seksualnim nagonima i strastima. Tako će i sâm Andrija pokušati, nadražen pocrnjelim butinama i mesnatim ženskim nogama, napastovati jednu staricu koju je sreo hodajući putem: „On stane tik iza nje, zadržće i pograbi je, zabivši joj nokte u bokove, i oboje padoše, ona nazupce, on po njoj.“⁷⁷

U romanu se može pronaći i dosta primjera u kojima će vrlo brzo doći do eskalacije nasilja, bez da se pokuša mirno riješiti neku svađu. Simeon donosi dva slučaja kada je situacija toliko eskalirala da je događaj završio tragično. U jednom je puknula „lubanja pod udarcem sjekire“, a u drugome se radilo o udarcu toljagom po glavi.⁷⁸ Neki od primjera nasilja nad ženama prikazani su ranije. Svakako najintenzivniji i najbolji primjer u čitavom romanu kada je riječ o fiziologiji bez imalo je sumnje scena u šumi. Mladi Andrija, nakon što je mnogo puta bio fizički maltretiran i izrugivan od strane ostalih dječaka i nakon što mu je nož stavljen pod grlo, napokon kaže dosta nasilnicima.⁷⁹

U *Jamarima* je psihologiju potpuno zamijenila fiziologija kako je to primijetio i Nemeč.⁸⁰ Takav postupak ni ne treba čuditi jer naturalističko poimanje čovjeka kao stroja koji ima osjećaje, pokušaj da ga se objasni samo kroz fiziološke uzroke, upravo ne dopu-

77 Simeon, *Jamari*, 198–199.

78 Isto, 144. i 223.

79 „U taj tren Andrija podivlja. Oči mu iskočile, krupne i zakrvavljene, i on trgne tijelom i u zamahu iskrene glavu na desno pa zagradi za nogu onoga koji mu je držao desnu ruku i rame. Zube je zabio duboku, snažno. Dječak završiti bolno, a svi zadržtaše. (...) S bijelim pjenušavim slinama, koje su navirale na usta, mrčao je muklo, režao poput pobješnjela psa i, sav kao izvan sebe, navaljivao na sve oko sebe, dijelilo zbunjenim i prestrašenim dječacima surove udarce, a grebući noktima i ujedajući zubima one koji se pokušavahu oprijeti.“ Vidjeti: Isto, 61–62.

80 Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 178.

šta dublje motiviranje ponašanja i detaljnu psihologizaciju likova. Tako i Korać kao jednu od odrednica naturalizma navodi „materijalizacij(u) ljudskog svijeta i zapostavljanje viših sadržaja psihičkog života“.⁸¹

Mučne naturalističke prizore pune okrutnosti, patologije i devijantnosti svake vrste može se pronaći i kod Zole i kod hrvatskih pisaca u čijim djelima dolaze do izražaja naturalističke crte. Tako u Zolinome⁸² romanu *Zemlja* nalazimo vrlo eksplicitan opis silovanja u kojem pomahnitali Buteau siluje sestru svoje žene dok mu žena u tome pomaže.⁸³ U Zolinu romanu *Novac (L'Argent 1891.)* posve dehumanizirani i nesocijalizirani dječak Victor, neželjeni sin beskrupuloznog financijera i špekulanta Aristidea Saccarda nastao kao plod silovanja, sada i sam siluje jednu djevojčicu u bolnici dječjega doma.⁸⁴ Guy de Maupassant obrađujući temu zločina i grižnje savjesti u noveli *Mala Roque (La Petite Roque, 1885.)* koristi motiv silovanja i ubojstva kao pokretač psihičkog sloma počinitelja koji rezultira njegovim samoubojstvom.⁸⁵ Vrlo je naturalistički intonirana i scena iz Kolarove pripovijetke *Jesu li kravama potrebni repovi (1938.)* u

81 Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, 134.

82 U predgovoru *Thérèse Raquin (1867.)* Zola o važnosti fiziologije kaže sljedeće: „Ja sam u Thérèse Raquin htio studirati temperament, a ne karaktere. U tome je, eto, čitava knjiga. Izabrao sam likove kojima suvereno vladaju njihovi živci i njihova krv pa su lišeni svakog dara slobodnog prosuđivanja i na svaki čin njihova života nagoni ih kob njihove puti. Thérèse i Laurent su ljudske životinje, i ništa više. Nastojao sam u tim životinjama korak po korak slijediti podmulka djelovanja strasti, nagonske provale i mozgovne poremećaje zbog kakve živčane krize. (...) Jednom riječi, želio sam samo jedno: kad sam već dao jednoga snažnog čovjeka i jednu nezasitnu ženu, htio sam potražiti u njima životinju i vidjeti samo tu životinju, baciti ih onda oboje u jednu snažnu dramu i bilježiti do u sitnice sve senzacije i postupke tih stvorenja. Ja sam jednostavno na dvama živim tijelima napravio analizu kakvu kirurzi izvode na mrtvacima.“ V. Zola, Emile, *Thérèse Raquin*, (Split: Marjan knjiga, 1996.), 6–7.

83 Zola, Emile, *Zemlja*, Knjiga III., (Zagreb: Biblioteka savremenih pisaca, 1933.), 135–136.

84 Zola, Emile, *Novac*, (Zagreb: Kultura, 1952.), 460–461.

85 „Nekoliko je trenutaka stajala s druge strane vrbe koja ga je zaklanjala. I tada, izbezumljen, on je razmaknuo granje i jurio je na nju i zagrlio je. Ona je pala suviše preplašena da bi se mogla braniti, suviše prestrašena da bi vikala i on ju je uzeo i ne shvaćajući što radi. Prenuo se iz tog zlodjela kao što se čovjek budi iz more. Djevojčica je počela plakati. (...) Ona je počela urlikati izvijajući se da mu pobjegne. Najednom je shvatio da je izgubljen; šćepao ju je za vrat da joj zaustavi u ustima tu piskutavu i strašnu dernjavu. Kako se ona i dalje otimala snagom stvorenja koje hoće pobjeći od smrti, on je stegnuo svoje goleme šake oko malog grla koje se napelo od jauka i zadavio ju je za nekoliko časaka. Bijesno je stezao ne misleći da će je ubiti, želio je samo ušutkati. Zatim se uspravio, izbezumljen od užasa. Ona je ležala pred njim, krvava i crna u licu.“ V. Maupassant, Guy de, *Na vodi i druge novele*, (Zagreb: Hena Com, 2001.), 195.

kojem bijesna žena, nakon što je saznala za mužev preljub, istoga kastrira kao osvetu.⁸⁶ Kumičić u svojem autobiografskome zapisu *Pod puškom* (1886.) donosi potresan prizor u kojem je s ostalim vojnicima, za vrijeme svojega služenja u Bosni 1878. godine, naišao na mrtva tijela ubijene muslimanske obitelji koja su tako ležala već devet dana.⁸⁷ U kontekstu prikaza života bosanske raje sa samoga dna može se spomenuti roman *Voćnjak* (1938.) Novaka Simića. Prateći sudbinu obitelji Brkić, piše Šicel, u romanu se donosi niz „naturalističkih prizora iz svakodnevnog života“.⁸⁸ Život u Simićevu svijetu, smatra Nemeč, sveden je pretežito na „golo animalno vegetiranje – zbroj fizioloških funkcija bez ikakvih ‘viših’ duševnih manifestacija“.⁸⁹ Kao posljednji primjer navodi se opsegom veliki romaneskni opus Mile Budaka. Budakovi su likovi modelirani prema elementarnim nagonima i njima također vladaju strasti i instinkti dok je racionalni segment slabije zastupljen.⁹⁰ Šicel smatra kako je u najboljem romanu *Ognjište* (1938.) Budak svoje likove stavljao u dramatične situacije koje su najčešće završavale neprirodnom smrću upravo stoga što njima vladaju „isključivo instinkt, sirova i neograničena strast i nezauzdani nagon“.⁹¹

Ono što je rečeno za hereditarnost može se jednako primijeniti i na fiziologiju. Likovi dominantno vođeni nagonima i opisi razli-

86 Evo te scene: „U sobi je zastor na prozoru bio spušten i vladao je sumrak. U kutu su klečale Treza i njena mati i tiho, poluglasno molile krunicu, ne osvrćući se ni na koga. Ukočila se vješticama lica, upiljile strašne oči bog zna kuda i mole, mole. (...) Na noćnom ormariću dogorijevala svijeća, a na krevetu ležaše Miško Ban, još obučen, s teškim čizmama na nogama, ali ružno sav raskopčan i razdrljen i sav strašno razrezan, isječen. Još je sasvim slabo hroptio. Na podu velika lokva krvi, a pokraj nje velik krvav nož“. Vidjeti: Kolar, *Pripovijesti. Autobiografija*, 281.

87 Kumičić, Eugen, *Članci. Jelkin Bosiljak. Pripovijesti*, priredila Višnja Barac, Pet stoljeća hrvatske književnosti, (Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1968.), 270.

88 Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. – 1941.)*, 125.

89 Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 183–184.

90 Isto, 146.

91 Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. – 1941.)*, 102. Prosperov Novak piše: „*Ognjište* je prozna afirmacija teorije o hereditarnosti, to je roman o ličkoj etičkoj fiziologiji, knjiga napisana arhaičnim dijalektom, natopljena folklornim ekskurzima, odjecima ne potpuno probavljene lektire Dostojevskog i njegovih demonskih muškaraca i fatalnih žena.“ Vidjeti: Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, Svezak III., 24. Vidjeti i: Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941.*, (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1992.), 377.

čitih fizioloških radnji postoje i prije naturalističke književnosti. Kada primjerice markiz de Sade (*Justine ili nedaće kreposti*, 1791.), E.T.A. Hoffmann (*Sestra Monika*, 1815.) ili Balzac (*Vragoljaste priče*, 1832.) opisuju spolni čin, sadistička mučenja ili incest, onda takvi opisi imaju drukčiju funkciju nego što bi imali kod Zole ili naturalističkih pisaca. Na taj je problem uporabe naturalizma jednom u povijesnom, a drugi put u stilskom smislu upozorio Zdenko Škreb uspoređujući opise fizioloških procesa kod Zole, u satiričnoj pjesmi mladog Goethea i kod Rabelaisa predlažući da se ta viša stilská jedinica koja se pojavljuje u različitim razdobljima nazove „fiziološkim stilskim kompleksom“.⁹²

Estetika rugobe

U pisanju romana Simeon si je doista dao truda kako bi što više zaronio u najmračnije strane jednoga društva i svojem čitatelju, kroz čitav roman, donosio veoma potresne i uznemirujuće scene nasilja, seksualnih uzbuđenja, nakaznosti i vulgarnog načina izražavanja. Ovo posljednje nalazi se i u Zolinim romanima poput spomenute *Zemlje* i *Jazbine* gdje su u prvome planu likovi nižeg socio-ekonomskog položaja, pa je u skladu s time Zola oblikovao i njihov govor koji je puno neposredniji, jednostavniji, ali i mnogo prostiji od govora plemstva i viših društvenih slojeva.⁹³ Simeonovi su junaci također nižega društvenoga statusa, pa se zbog toga i izražavaju na način na koji je to demonstrirano kroz prethodne primjere.

U prilog tvrdnji o prisutnosti estetike rugobe kod Simeona dovoljan će biti samo jedan primjer jer se na svakih nekoliko stranica

⁹² Flaker, Aleksandar i Zdenko Škreb, *Stilovi i razdoblja*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 1964.), 135–140.

⁹³ Osobite je reakcije izazvao jezik u Zolinom *Jazbini*, pa se od optužbi Zola branio u predgovoru romanu. Zola kaže: „Jedino je oblik izazvao zaprepaštenje. Ljutili su se zbog riječi. Moje je zločinstvo u tome što me književno zanimalo skupiti i obraditi pučki jezik. Ah! Oblik, eto, to je moje veliko zločinstvo! Postoje, međutim, rječnici toga jezika, znanstvenici ga proučavaju i uživaju u njegovoj svježini, u nepredviđenim i snažnim slikama. On je zemlja obećana za radoznale gramatičare. Ipak, nitko nije ni nazreo da mi je želja bila obaviti čisto filološki posao, koji, držim, ima veliku povijesnu i društvenu važnost.“ Vidjeti: Zola, Emile, *Jazbina*, (Zagreb: Nova knjiga Rast, 2012.), 5.

mogu pronaći upravo takvi prizori. Kada Andrija sa svojom bećarskom družinom odlazi prema Jasnovači na zabavu, pored puta stoje prosjaci svirajući i pjevajući, moleći za nešto novca. Evo kako Simeon to prikazuje:

„Sve kljasto i bogaljasto, padavičaci i slijepci, luđaci, grbavci, i oni koje izdiraše rak, i koji bijahu po svem tijelu ranjavi od krasta i čireva, sve se tu poredalo toga popodneva i javno izložilo sve znakove svoje bijede, bolesti i nakaznosti, misleći time pokrenuti i ganuti tvrda jarmarska srca. Nijemaci i nečiste nakaze, izvaljeni poledaške na rubu ceste, ljuljuškali se, bacakajući se s boka na bok, i pljeskali crnim, prljavim šakama, uzdignutima nada se, pokazujući kako im, povrh svega, nedostaje čak i glasa za prošnju.“⁹⁴

Opis živih ili mrtvih tijela koja su u procesu fizičkoga raspadanja također je česta slika u djelima naturalističke književnosti. Kako u hrvatskoj književnosti tako i kod Zole. Poznata kurtizana Nana (Anna Coupeau) iz istoimenoga romana pred kraj zbog bolesti gubi svoju ljepotu, a njezino tijelo počinje trunuti.⁹⁵ Vrlo je uznemirujući i opis mrtvog Camilleova tijela koje je 15 dana stajalo u vodi iz djela *Thérèse Raquin*.⁹⁶ Identične opise i detalje od Zole je preuzeo Kumičić malo ih izmijenivši u romanu *Olga i Lina* (1881.) gdje je, u Alfredovu snu, prikazano raspadajuće Linino tijelo iz kojega izlaze crvi. Za taj opis Nemeč drži da predstavlja „krajnje granice ‘estetike ružnoće’ u hrvatskom romanu 19. stoljeća“.⁹⁷ Motivski je sličan opis, premda mnogo blaži, dan i u Kumičićevu romanu *Začuđeni svatovi* (1883.) gdje Antonio, nakon što je ubio bahatoga i umišljenoga sina staroga i pokvarenoga Salettija, ima viziju tijela koje izranja iz mora.⁹⁸ Prema Koraću, naturalistički opis svirepe fizičke patnje teško

⁹⁴ Simeon, *Jamari*, 148.

⁹⁵ „To je bila jedna masa, gomila gnoja i krvi, hrpa smrdljivog mesa, bačena tu na jastuk. Gnojne bubuljice raširile su se po cijelom licu, jedna do druge; sparušene i slegnute, sa sivim izgledom blata, već su sličile na neku plijesan zemlje, na toj bezobličnoj masi gdje se crte nisu više raspoznavale. Lijevo oko potpuno se izgubilo u ključanju gnoja; drugo, udubilo se kao neka crna pokvarena rupa. Iz nosa je još curio gnoj. Velika crvenkasta krasta pružala se od jednog obraza i prelazila preko usta iskrivivši ih u grozan osmijeh.“ Vidjeti: Zola, Emile, *Nana* (Zagreb: Nova knjiga Rast, 2002.), 352.

⁹⁶ Zola, Emile, *Thérèse Raquin*, (Oxford: Oxford University Press, 1998.), 77–78.

⁹⁷ Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, 189.

⁹⁸ „Pogleda u more i sav zadržta. Iz modre površine pomalaju se dvije bijele ruke. Antonio se osovi, i

ranjenoga vojnika Jana na tridesetak stranica donosi Zofka Kveder u svome romanu *Hanka* iz 1918. godine.⁹⁹ Ivanka Vujčić-Laszowski u svojem romanu *Vranjara* (1949.), slično kao i Simeon, naturalistički opisuje bogalje i prosjake.¹⁰⁰ Lice krastavoga prosjaka donosi i Flaubert u svojem romanu *Gospođa Bovary*.¹⁰¹

Završna razmatranja

Rikard Simeon nije vrhunski pisac, a *Jamari* ne predstavljaju same vrhove hrvatske proze. Njegovim izostavljanjem kanon hrvatske književnosti ne bi mnogo izgubio. Ipak, govoreći o ne pretjerano razvijenom hrvatskom naturalizmu Simeonov je roman neizostavan. Može se slobodno reći kako se bez osvrta na *Jamare* nije moguće na pravi način baviti hrvatskim naturalizmom.¹⁰² *Jamari* su „prvi konzekventno i uspješno provedeni naturalistički projekt u hrvatskom romanu“¹⁰³ i „najnaturalističij(a) proz(a) u hrvatskoj književnosti“.¹⁰⁴

Unatoč svim nedostacima i manjkavostima, roman i dalje zadržava svoju umjetničku vrijednost koja se, pored konzekventno provedene naturalističke metode, ogleda u snazi da se prikaže nagonsko u ljudima. Simeon je u *Jamarima* slikar onih duboko skrivenih i zbog socijalizacije potisnutih bioloških sila koje čuče u svakome čovjeku. Smjelost da ih izvuče na površinu i prikaže bez imalo obzira prema konvencijama, u nizu zastrašujućih scena, čitatelja s jedne strane šokiraju i sablažnjavaju, a s druge ga istodobno zadiv-

---

uhvativši se za srce, upre svoje crne i velike oči u one ruke. Sad se pomoli iz mora i glava. Čelo je razbijeno i blijedo; rastučene usne smiješe mu se. Antonio prestravljeno gleda u poznato lice. One ruke mahnu krvavim nožem, operu ga u moru, pa opet mahnu, ostrac se čisto i sjajno zasvijetli, a onda ga baci prema kuku.“ Vidjeti: Kumičić, Evgenij, *Djela I.*, (Zagreb: Zora, 1950.), 172.

99 Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. - 1941.*, 352-253.

100 „A iznapolja, uz bijelo okrečeni crkveni zid, sve jedan do drugoga izredali se bogalji prosjaci. Avetinski su se tamo klatili na žarkome suncu s isturenim batrgama mjesto ruku ili nogu, s otkrivenim ranama, smrad je bio iz njih, sve nakazne obrazine bez očiju, čelave gnojne glave i rojevi zelenih muha po nagnijlim, kao nekom sivom plijesni nagrizenim tjelesima.“ Vidjeti: Vujčić-Laszowski, Ivanka, *Vranjara*, priredila i pogovor napisala: Jelena Hekman, (Vinkovci: Slavonska naklada „Privlačica“, 1994.), 64.

101 Flaubert, *Gospođa Bovary*, 280.

102 Korać, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. - 1941.*, 304.

103 Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, 180.

104 Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 424.

ljuju i privlače da nastavi čitanje. Upravo u toj opreci, možda bolje rečeno sprezi, istodobnoga čitateljeva šoka i privučnosti, autorovo je mišljenje, leži najveća vrijednost ovoga romana. Po imponantnoj količini crnila i brutalnosti *Jamari* gotovo da stoje izdvojeno od ostalih proza slične tematike prije i poslije.

Simeonova se mimetičnost i naturalizam, kao i onaj Zolin, temelje na odabiru građe¹⁰⁵ koja postaje predmetom romaneskne obrade. Od života u svojoj njegovoj punini ništa se ne smije zanemariti i sve je podjednako vrijedno pozornost naturalističkoga pisca. Skretanje pogleda pred tamnim stranama ljudskosti i društvenosti nije mogućnost koju naturalizam dopušta. Simeon je toga svjestan i zato njegovom pogledu ništa ne izmiče.

Simeonovi se *Jamari* spominju i kao jedan od motivskih i stilskih prethodnika opusu Mirka Sabolovića, a posebice njegova romana *Okupljanje* (1967.) u kojemu se ističu grub i rustikalan leksik te razbarušen stil koji ne mari za artistska dotjerivanja.¹⁰⁶ U tomu je smislu Simeonov roman izvršio određeni utjecaj i na djela poslijeratne hrvatske književnosti.

Simeonovi *Jamari* zbog svojeg značaja u okvirima hrvatske naturalističke književnosti zaslužuju revalorizaciju, nova čitanja i nove obrade. Možda bi najbolji prvi korak ka tom cilju bilo ponovno tiskanje romana koji će se popratiti uvodnom studijom, kao što se to činilo s nekim drugim piscima naturalističke orijentacije.

105 Postoji, međutim, i jedna druga naturalistička linija koju predstavljaju autori poput Holza i Schlafa koji naturalizam ne shvaćaju u zolijanskom smislu. Za njih suštinu naturalizma ne predstavlja građa, nego metoda. Ne što, nego kako. Umjetnost prema Holzu ima zadaću iznaći sredstva koja će joj omogućiti uvid u sve pore složene stvarnosti. Za Holza razvoj umjetnosti nije ništa drugo doli „razvoj njezinih izražajnih sredstava“. U svojoj zbirci pripovjednih tekstova pod naslovom *Papa Hamlet* (1889.), služeći se tehnikom imaginarne kamere i lišavajući tekst starijih pripovjednih konvencija, Holz i Schlaf nagovještaju jednu vrstu proze koja će obilježiti prva desetljeća XX. stoljeća (npr. James Joyce, William Faulkner, Virginia Woolf). Više vidjeti u: Žmegač, *Povijesna poetika romana*, 225–229.

106 Nemeć, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, (Zagreb: Školska knjiga, 2003.), 88. Vidjeti i predgovor Dubravka Jelčića u: Mirko Jirsak, *Mirko Sabolović, Izabrana djela*, priredio Dubravko Jelčić, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987.), 204.

BIBLIOGRAFIJA

Balzac, Honore de, *Slike iz privatnog života*, Druga knjiga, Odabrana djela Honorea de Balzaca, Rijeka: Otokar Keršovani, 1961.

Džakula, Branko et. al., *Francuska književnost*, svezak III/1 (od 1857. do 1933.), Sarajevo: „Svjetlost“, 1981.

Flaker, Aleksandar i Zdenko Škreb, *Stilovi i razdoblja*, Zagreb: Matica hrvatska, 1964.

Flaker, Aleksandar, *Stilske formacije*, Drugo izdanje, Zagreb: SNL, 1986.

Flaubert, Gustave, *Gospođa Bovary*, Zagreb: ABC naklada, 2003.

Frangeš, Ivo i Milorad Živančević, *Povijest hrvatske književnosti IV. Ilirizam i realizam*, Zagreb: Liber-Mladost, 1975.

Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987.

Hrvatsko jedinstvo: tjednik za politiku, kulturu, socijalna i gospodarska pitanja, Godina III., broj 96. od 12. kolovoza 1939.

Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Drugo, znatno prošireno izdanje, Zagreb: Naklada Pavičić, 2004.

Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100. – 1941.*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1992.

Huysmans, Joris-Karl, *Uz dlaku*, Zagreb: Naklada Jurčić, 2005.

Josimović, Radoslav, *Naturalizam*, Cetinje: „Obod“, 1967.

Kolar, Slavko. *Pripovijesti. Autobiografija*, priredio Miroslav Šicel, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1964.

Korać, Stanko, *Hrvatski roman između dva rata: 1914. – 1941.*, Drugo izdanje, Zagreb: August Cesarec, 1975.

Kovačić, Ante, *Djela I.*, Zagreb: Zora, 1950.

Kumičić, Evgenij, *Djela I.*, Zagreb: Zora, 1950.

Kumičić, Eugen, *Članci. Jelkin Bosiljak. Pripovijesti*, priredila Višnja Barac, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1968.

- Maupassant, Guy de, *Na vodi i druge novele*, Zagreb: Hena Com, 2001.
- Mirko Jirsak, Mirko Sabolović, *Izabrana djela*, priredio Dubravko Jelčić, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987.
- Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, Zagreb: Znanje, 1994.
- Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, Zagreb: Znanje, 1998.
- Nemec, Krešimir et. al., *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb: Školska knjiga, 2000.
- Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Pejić, Ilija, *Književni život Bjelovara u prvoj polovici 20. stoljeća*, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, br. 1. 2007., 125–145.
- Perković, Luka (ur.), *Savremenik: mjesečnik Društva hrvatskih književnika*, 1937., godište XXVI.
- Perović, Stjepan, *Iz radionice velikih majstora: Kako su stvarali književnici II.*, Zagreb: Školska knjiga, 1958.
- Polanšćak, Antun, *Od povjerenja do sumnje: Problemi francuske književnosti*, Zagreb: Naprijed, 1966.
- Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti*, Svezak II., Split: Marjan tisak, 2004.
- Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti*, Svezak III., Split: Marjan tisak, 2004.
- Saville, Anthony, „Naturalism and the Aesthetic“ u: *Bloom's Modern Critical Views: Emile Zola*, uredio i uvodom popratio Harold Bloom, Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2004., 221–243.
- Simeon, Rikard, *Krvavi kruh: novele*, Zagreb: Izdavačka knjižara A. Čelap, 1932.
- Simeon, Rikard, *Jamari*, 2. izdanje, Zagreb: Hrvatska narodna prosvjeta, 1945.
- „Rikard Simeon“, Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje, pristupljeno 2. siječnja 2024., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56005>

Socijalna misao, godina V. br. 1.-2. od 15. veljače 1932.

Šafranek, Ingrid, *Bijela tinta: Studije i ogledi iz francuske književnosti*, Zagreb: Litteris, 2013.

Šicel, Miroslav, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća: Knjiga II. Realizam*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2005.

Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća: Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928. – 1941.)*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2009.

Thackeray, William Makepeace, *Sajam taštine: roman bez junaka*, Zagreb: Globus media, 2004.

Vaupotić, Miroslav, *Književnost između dva rata: Proza u: Pavletić, Vlatko (prir.), Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, Zagreb: Stvarnost, 1965., 328–406.

Vujčić-Laszowski, Ivanka, *Vranjara*, priredila i pogovor napisala: Jelena Hekman, Vinkovci: Slavonska naklada „Privlačica“, 1994.

Zola, Emile, *The Experimental Novel and Other Essays*, New York: The Cassell Publishing Co., 1893.

Zola, Emile, *Zemlja*, Knjiga III., Zagreb: Biblioteka savremenih pisaca, 1933.

Zola, Emile, *Novac*, Zagreb: Kultura, 1952.

Zola, Emil, *Uspón Rugonovih*, Beograd: Izdavačko preduzeće „RAD“, 1976.

Zola, Emile, *Therese Raquin*, Split: Marjan knjiga, 1996.

Zola, Emile, *Thérèse Raquin*, Oxford: Oxford University Press, 1998.

Zola, Emile, *Nana*, Zagreb: Nova knjiga Rast, 2002.

Zola, Emile, *Jazbina*, Zagreb: Nova knjiga Rast, 2012.

Žmegač, Viktor, *Povijesna poetika romana*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.